

Prof. dr. Edhem Muftić

ASPEKTI I REFLEKSIJE ZAVIČAJA

Višeznačna su i prijatna, ponekada i bolna, sjećanja vezana za ZAVIČAJ, društveni i prirodni milje prema kojem niko nije ravnodušan. Zavičaj se voli, često pominje, o njemu piše i uzdiše – pišu se romani i priče, pjevaju pjesme.

Prvobitni /iskonski/ ZAVIČAJ, u teorijama učenjaka, posebno filozofa, sociologa i historičara, ima posebno značenje. Mnogi od njih tvrde da je to doba u kojem su ljudi *općili sa prirodom* – u vremenima bez privatne svojine i bilo kakve društvene podjele rada. Od prirode su uzimali ono što im je ona, sama po sebi, *nudila*, koristeći njene blagodati, zahvaljujući kojima su opstajali i razvijali se.

Od tada do danas, s početka nastanka privatne svojine, čovjek i društvo su prošli kroz epohe, stoljeća i godine u kojima su *brusili* blagodati prirode, prilagođavali ih svojim potrebama i interesima. Tako je stvaran duboki jaz između klasa i slojeva, vlasnika i najamnika, bogatih i siromašnih, privilegiranih i podređenih.

Otuda i zahtjev potlačenih i izvjesnog broja umnih – socijaliziranih i humaniziranih pojedinaca i grupa o POVRATKU ZAVIČAJU, o savremenom životu zasnovanom na socijalnoj pravdi i ljudskim slobodama, univerzalnoj podjeli rada i korištenju prirodnih i ekonomskih bogatstava u ZAJEDNICI ljudi bez eksploatacije čovjeka i prirode – u procesu života i rada koji će, definitivno, oplemenjivati i čovjeka i društvo i njihovu planetu ZEMlju učiniti općim dobrom – ZAVIČAJEM svih ljudi /?/. To je ideal kojemu mnogi teže, ali se moćnici, vlasnici većine materijalnih dobara, tome snažno suprotstavljaju...

Zavičaj je naša kuća i svojta sa kojom smo živjeli i živimo; naša mladalačka družina i komšiluk; sokak, zaselak i selo; ulica i grad; regija i država u kojoj smo rođeni. To je *melem* naše duše, milje u kojem smo vični, dični i ponositi, posebno u vrijeme kada se fizički udaljimo od tog prvobitnog *koncentričnog životnog kruga* kojeg smo upoznali, pa se nostalgично prisjećamo onih kojih više nema, zatim drugarica i drugova iz ranog djetinjstva, voćki koje smo brali /i krali/ i s uživanjem jeli, *izvorâ* sa kojih smo nosili vodu, igara koje su nam pričinjavale neizmjereno zadovoljstvo. Uz to, sjećamo se i onih tužnih i teških trenutaka života koji nas nisu zaobišli...

ZAVIČAJ čine ljudi, prostor i vrijeme, koji Branko Ćopić ne bi dao ni *za kakve novce*. To je Brankovo *zlatno doba* /.../, *pribježište nepovratno*.

Špionica – zavičaj koji se pamti

Špionica Srednja /zaselak *Kula*/ je moj zavičaj, iako tu nisam rođen. Naime, rođen sam u Gračanici koju kao zavičaj ne pamtim, a odrastao u Špionici i tu živio do punoljetstva. Moj prvi *koncentrični životni krug* čine roditelji, nena /očeva mati/, braća, sestre i rođaci koje sam češće viđao; vršnjaci sa kojima sam se družio; kuća, mutvak, magaza i pčelinjak; kruška SARAJKA, izvor Draguljevac, njiva Odajica i rječica Moštanica. Kasnije se taj krug širio na osobe koje sam upoznavao, prostore kojima sam se kretao.

Kula je bila oaza koja je izazivala poštovanje i divljenje ljudi iz okruženja. Snažan utisak ostavljali su rođaci koji su svake godine ljeti dolazili i kod nas boravili po nekoliko dana. Zahvaljujući njima, na tom prostoru moglo se vidjeti i čuti mnogo toga što nama, u vrijeme bez električne energije, nije bilo dostupno.

Vrijeme ljetnih raspusta /i godišnjih odmora/ bilo je zabavno, zanimljivo i atraktivno. Tranzistor i gramofon na ručno navijanje, informacije koje smo slušali, prenosi utakmica, emisije narodnih i zabavnih pjesama, učinili su da *Kula*, pedesetih godina prošlog stoljeća, za sve nas čiji su vidici bili skučeni, bude centar našeg *malog svijeta*.

O tom *zlatnom dobu* i *pribježištu nepovratnom* pisao sam u knjizi *Pamćenje vremena, ljudi i događaja*, a ovom prilikom ću nešto reći o nekim događajima koji karakterišu i odslikavaju vrijeme, prostor i način života koji se od tada do danas uveliko izmijenio.

Susret s vukovima

Otac je imao i svoj posjed koji se nije uklapao u naš zavičajni milje, udaljen 5-6 kilometara od naše kuće. Velika brežuljkasta njiva, bliže Doborovcima nego Špionici Srednjoj, zvala se *Pilipovina*. Na njivi su ranije zasađena brojna stabla šljive *mađarice* koja su, svake godine, davala dobar rod od čega se pravio pekmez, pekla rakija i sušile šljive – u *pušnici* /sušnici/ koja je za tu namjenu napravljena.

Neke godine, u prvoj polovini pedesetih prošlog stoljeća, otišli smo u *Pilipovinu* da beremo šljive. Rod je bio kao rijetko kada. Pored ukućana, sa nama su pošli i berači iz komšiluka koji su te i druge poslove obavljali za utvrđenu naknadu. U tom društvu sam obavljao neke poslove, uglavnom donosio vodu sa izvora koji se nalazio s početka šume koja je graničila sa našom njivom. Trebalo je sići stotinjak metara nizbrdicom do izvora koji je u svako doba godine obilovao velikim količinama vode.

Bio je topao ljetni dan što je iziskivalo velike količine pitke hladne vode koja se brzo zagrijavala u hladovini ispod stabla velike kruške. Otac me pozvao, dao mi dvije male posude i pokazao pravac do izvora. Na dvadesetak metara do cilja ugledao sam izvor pored kojeg je bio i pio vodu neuobičajeno veliki pas. Takvog i tolikog nikada nisam vidio. Nekoliko metara od izvora, po šumskog lišću su se valjale dvije istorodne

životinje. Nepomično sam promatrao, a životinje kao da me nisu primjećivale. Kada sam pažljivije pogledao, nedaleko od njih spazio sam kožicu, glavu i kostur pojedene ovce.

I dalje sam stajao kao ukopan na istom mjestu sa pogledom uperenim na izvor i neočekivane pridošlice. Ni pomišljao nisam da su to vukovi koji su obilato objedovali i hladnom izvorskom vodom gasili žeđ. Nakon izvjesnog vremena, životinje su otišle i nestale u šumi, a ja sam prišao izvoru, sačekao da voda još oteče, nasuo posude i ponio ih beračima šljiva.

Kada sam stigao, otac me ukorio za *nepotrebno* zadržavanje. Sa ushićenjem sam mu rekao o čemu je riječ. Otac i svi drugi berači su krenuli ka izvoru. Kada su stigli i vidjeli ostatke pojedene ovce, bili su zaprepašteni tim prizorom. Gledali su me zabrinuto i obasipali pitanjima, sa posebno naglašenim pitanjem: *Znaš li, bolan ne bio, da su to bili kujrakovi?!* Naivno sam slegao ramenima i rekao: *Ja sam mislio da su to velike čuke /psi/ koji su pojeli ovcu i došli da se napiju vode.*

Istog dana sreli smo i čovjeka koji je tragao za *izgubljenom* ovcom. Nakon kraćeg razgovora, otac je sa njim otišao do izvora, a mi smo nastavili berbu *mađarice* od koje se te godine pekla rakija *šljivovica*, pravio pekmez i osušile velike količine šljiva.

Oskudica

Ta godina u narodu je poznata kao *gladna godina*, a uzrokovana je velikom sušom prethodne 1951. godine. Najveći problem predstavljala je oskudica pšenice i kukuruza, tako da je krompir postao glavni prehrambeni proizvod. Naš bosanskohercegovački način ishrane i stoljetne navike nisu se lako tome prilagođavale. /Naše domaćinstvo, i pored oskudice, bilo je bolje snabdjeveno od većine drugih u selu./ Bilo je mesa, mliječnih proizvoda, krompira i meda, ali pšenice i kukuruza nedovoljno. Zbog toga nas je otac, to sam pominjao i u prethodnoj knjizi, za izvjesno vrijeme pretplatio na odgovarajuće količine hljeba koje smo, kasnije, kada je nestalo pšenice i kukuruza, svakodnevno donosili iz pekare očevog prijatelja.

Dok je bilo pšenice i kukuruza, išli bismo u vodenicu, zvanu *Širan*, koja se nalazila na prostoru lijeve obale rijeke Tinje. Otac bi na meljaju nosio dvadesetak kilograma kukuruza, stariji brat Ibrahim /Ibro/ desetak kilograma pšenice. Išao sam s njima iz radoznalosti, bez nekih obaveza.

U vrijeme dok su se kukuruz i pšenica mljeli, sa bratom sam obilazio *znamenitosti*, u prvom redu usku ćupriju preko rijeke Tinje i rijetke ribolovce, iščekujući prolazak teretnih i putničkih vozova prugom Brčko – Banovići. Po povratku bih se divio vodeničaru koji je usklađivao /ubrzavao, ili usporavao/ protok zrnevlja pod vodenički kamen, ponekada dočekivao brašno koje je sipalo u sanduk i trljao ga rukama da provjeri kvalitet meljaje. Kada bi meljaja bila pri kraju, u koš bi sasuo drugu vreću, a metlom pomeo ostatak brašna u dio sanduka i odatle lopaticom ubacivao u vreću kojoj je to pripadalo.

Kada su naše žitarice samljevene, vodeničar je izašao napolje i zaprekom zaustavio protok vode u badanj koji je pokretao vodenički kamen. Očito je da je toga trenutka nestalo žitarica za mljevenje.

Stari vodeničar je smotao cigaretu koju je okvasio jezikom i palio posebnim, veoma zanimljivim priborom: metalni masat, kremen – kamen i trud /zapaljiva materija od osušene gljive koja raste na stablima drveća/. Otac je ponudio šibicu, što je vodeničar, s osmijehom na licu, odbio i nastavio da kreše masatom po kremen- kamenu uz koji je prislonjen dobro osušeni i rastreseni trud. Upornost se isplatila, cigarete su zapaljene /jedna iskrom i trudom, druga – već zapaljenom/. Tada je krenuo zanimljiv razgovor ljudi koji su se dugo poznavali.

Otac je osjetio trenutak i ustao, zahvalio se vodeničaru, uprtio vreću sa kukuruzom, brat sa pšenicom. Za njima sam skakutao, recitovao i pjevao poznate pjesme koje sam naučio u prvom i drugom razredu osnovne škole. Brat se okretao prema meni, ljutito me ćutkao i tražio pomoć koja nije izostala u nekoliko kraćih etapa puta.

Kada smo prolazili pored male trošne kuće, uz koju su stršili još trošniji vanjski klozet i kokošinjac, iz kuće je izašla sredovječna žena sa posudom /časom/ u koju je moglo stati 2-3 litra vode. Tužnim i molećivim glasom obratila se našem ocu, tražeći času kukuruznog brašna. Suznih očiju, plačljivim govorom dala nam je do znanja da ona i njenih dvoje djece, izuzev krompira, danima nisu ništa jeli.

Otac, koji je bio humanista i veoma osjećajan čovjek, spustio je vreću i do vrha napunio posudu kukuruznim brašnom. Riječi zahvalnosti siromašne žene / bez muža/ izgovorene su emotivno i iskreno, uz obećanje da će to ona vratiti, ili svojim radom odužiti...

Nakon izvjesnog vremena smo ponovo otišli u vodenicu koja trenutno nije mljela, pa smo pomislili da je riječ o nekom kvaru. Vodeničar nas je obavijestio da je samljeo ono što mu je u toku dana doneseno. Nasuo je u koš kukuruz kojeg smo donijeli i pokrenuo vodenički točak / i kamen/. Brat i ja smo prešli preko ćuprije da desnu obalu rijeke Tinje i promatrali, prvo putnički, pa onda teretni voz koji su prošli prugom nedaleko od vodenice. Otac i vodeničar su iznalazili brojne teme o kojima su razgovarali...

Povratak kući bio je kao i svaki drugi. Prolaznici su nas pozdravljali, poneki od njih zastajali i sa ocem razgovarali. Bila je to prilika za kraći odmor tokom kojeg bi se ispušila po jedna, nekada i više cigareta.

Kada smo prolazili pored kuće one siromašne žene, otac je zastao i pozdravio je dok je čučala, gledala ispred sebe i kao nešto radila pored kuće. Ustala je, tihim glasom otpozdravila, a pod nogama se ukuzala ona ista posuda koju je pokušavala učiniti nevidljivom. Otac ju je pozvao i prepunio joj času kukuruznim brašnom. Žena je zaplakala, izgovorila nekoliko rečenica neizmjerne zahvalnosti i ušla u kuću. Nakon nekoliko dana došla je našoj kući i nudila svoju radnu snagu, koju je otac odbio, kasnije prihvatio i to pristojno platio...

K r u š k a S a r a j k a

Stoljetna kruška SARAJKA,
pod njom je naša MAJKA.
Sivi gramofon, pjesma stara,
ozarena lica, štimung se stvara.

Na kruški plodovi zriju,
krtice zemlju riju.
Na meraji pjevaju momci,
pod SARAJKU stižu lovci.

Iz lova se vraćaju,
pod SARAJKOM odmaraju.
Čim OTAC pod krušku kroči,
rakija šljiva se toči.

Sto metara od SARAJKE,
DRAGULJEVAC – voda iz bajke.
Voda za piće, bolje nema,
na njoj se kafa i ručak sprema.

Na SARAJKI rojevi pčela,
sa njima fauna cijela:
Bumbari, leptiri i ptice,
stršljenovi i vjeverice.

Nema više takve *bajke*,
mladosti, OCA i naše MAJKE.
Sto ljeta vjetrova i kiše,
SARAJKE kruške nema više.

Na pitanje, pošto bih dao uspomene iz ZAVIČAJA, odgovor je:

*Uspomene iz mo ZAVIČAJA,
Špionice, moga rodnog kraja,
ni po koju cijenu ne bih dao,
bez njih ja bih siromah ostao.*

Pored Špionice, sredine moga šireg zavičaja su: Kiseljak kod Tuzle gdje sam živio godinu dana i odatle pohađao četvrti razred Učiteljske škole u Tuzli, zatim Srnice kod Gradačca / živio i radio godinu dana/, Poljice Donje / živio i radio deset godina /, Prokosovići / živio deset, radio dvije godine/, Lukavac Grad i Tuzla. U Lukavcu živim od 1986. godine i tu sam radio do 1994, a u Tuzli od 1994. do kraja 2007. godine.

U svim ovim mjestima stekao sam veliki broj dragih prijatelja, čestitih i plemenitih ljudi. O uspomenu iz tih sredina – vremenu, ljudima i događajima, mogao bih napisati više stotina stranica jezgrovitog sadržaja, posebno o ljudima sa kojima sam se družio i događajima u kojima sam bio neposredni sudionik. Sa manjim izuzecima, bila su to iskrena druženja, bez predrasuda i granica. I ne samo druženja...

Kada me neko danas upita odakle sam, moj odgovor je da sam iz Lukavca u kojem živim skoro pedeset godina.